

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Конференция атауы:

«Жастар мен ғылым: бүгінгі мен болашағы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Название конференции:

Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука: настоящее и будущее»

Conference name:

International Scientific and Practical Conference "Youth and Science: Today and the Future" Proceedings

Жинақ / сборник:

II том, 5 сәуір 2024, Атырау

ISBN:

978-601-262-550-9

Секция:

IV.II «ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАН-АДАЛ АЗАМАТ»: ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТ-БАҒДАРЫ РЕТІНДЕ

Жинақтағы жариялану нөмірі:

№ 50

Мазмұндағы беті / жинақтағы беттер:

242 / 242-246

Автор(лар):

Ермекқали Алтынай Әлібекқызы

Мақала атауы:

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҒЫ БОЙЫНША КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗ -ӨЗІНЕ ҚОЛ ЖҰМСАУ БОЙЫНША ТҰЖЫРЫМДАР

УДК 343.845

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҒЫ БОЙЫНША
КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ТҰЛҒАНЫҢ
ӨЗ-ӨЗІНЕ ҚОЛ ЖҰМСАУ БОЙЫНША ТҰЖЫРЫМДАР**

Ермекқали Алтынай Әлібекқызы

yermekkali02@mail.ru

7M04201 Құқықтану ББ 1 курс магистранты

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, философия докторы (PhD), қауымд. профессор м.а. – **Кулбаева М.М.**

Кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауы әртүрлі елдерде, соның ішінде Қазақстан Республикасында да кездесетін күрделі және өзекті мәселе. Мұндай жағдайларда бұл қайғылы оқиғаға әкелетін жағдайлар мен себептерді анықтау үшін жан-жақты тексеру жүргізу қажет [1, С.85]. Осы орайда Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңына сәйкес кәмелетке толмағанның өз-өзіне қол жұмсауына қатысты жасалуы мүмкін тұжырымдарды қарастыру өзекті болып табылады.

Өз-өзіне қол жұмсау – қоғам алдында тұрған қайғылы да күрделі мәселелердің бірі. Кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсау фактілеріне келсек, бұл мәселе бұрынғыдан да күрделі болып, ерекше назар аударуды қажет етеді. Яғни, Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңында көзделген кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсау мәселесін қарастыру қажеттілігі туындайды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сәйкес өзін-өзі өлтіру қылмыс болып табылмайды. Алайда, егер кәмелетке толмаған баланың өлімі басқа адамдардың әрекеттерінің салдарынан орын алса, онда бұл адам өлтіру немесе өмірін қасақана тоқтату ретінде сараланады[2, С.56].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Адам өлтіру» 96-бабында кісі өлтірген адамға жаза көзделген. Кісі өлтіру кәмелетке толмағанға қатысты жасалса, жаза күшейтілуі мүмкін[3, С.77].

Кәмелетке толмаған адам өз-өзіне қол жұмсаған жағдайда, Қазақстан Республикасының сот тәжірибесінде оның өлімі үшін жауапкершілік кәмелетке толмағанға ықпал ете алатын және оны осындай қадамға итермелеуі мүмкін адам немесе адамдар көтере алатынын анықтайды. Мысалы, бұл ата-аналар, қамқоршылар, мұғалімдер немесе оған жақын басқа адамдар болуы мүмкін. Егер арандатушылық немесе жүйелі психологиялық зорлық-зомбылық нәтижесінде кәмелетке толмаған бала өз-өзіне қол жұмсаса, онда мұндай мінез-құлықты қылмыс деп санауға болады [4, С.66].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Кәмелетке толмағанды қылмыстық әрекетке тарту» 102-бабында кәмелетке толмағандарды қылмыстық әрекетке тартқан немесе оны жасау үшін жағдай жасаған адамдарға жауаптылық көзделген [5, С.82]. Мұндай тартудың

салдарынан кәмелетке толмаған адам өз-өзіне қол жұмсаған жағдайда, мұндай әрекетті жүзеге асыратын адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Дегенмен, кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауы кешенді көзқарасты қажет ететін күрделі және көп қырлы мәселе екенін атап өткен жөн. Мұндай жағдайларда қылмыстық қудалау әрқашан мәселені шешудің тиімді жолы бола бермейді.

Оның орнына дағдарыс жағдайындағы және өз-өзіне қол жұмсау қаупі бар кәмелетке толмағандарды қолдау және көмек көрсету бойынша алдын алу шаралары мен бағдарламаларының жүйесін әзірлеу қажет. Кәмелетке толмағандарға кеңес беру және психологиялық қолдау көрсету үшін жағдай жасау, сондай-ақ олардың жақындарын дағдарыс белгілерін танып, дер кезінде көмек көрсете алуы үшін оқыту маңызды [6, С.65].

Сондай-ақ қиын өмірлік жағдайға тап болған немесе зорлық-зомбылыққа тап болған кәмелетке толмағандарды әлеуметтік қолдау жүйесін дамыту қажет. Олардың проблемаларын жеңіп, зорлық-зомбылық пен үмітсіздіктен азат өмірге жол табуы үшін денсаулық сақтау, білім беру және басқа да әлеуметтік қызметтерге қол жеткізуді қамтамасыз ету маңызды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңына сәйкес кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауы назар аударуды және шешуді қажет ететін күрделі мәселе болып табылады. Мұндай жағдайлардың алдын алу үшін кешенді шаралар әзірлеп, дағдарысқа ұшырағандарға қолдау мен көмек көрсету қажет.

Біріншіден, кәмелетке толмағанның өз-өзіне қол жұмсау фактісін тексеру аса сақтықпен, сезімталдықпен жүргізілуі керек. Мұндай істерді тергеу кезінде тергеушілер мен құқық қорғау органдары кәмелетке толмағанның жасы мен психологиялық жағдайын ескере отырып, арнайы әдістер мен тәсілдерді қолдануы керек [7, С.52]. Бұл өз-өзіне қол жұмсауға әкелетін барлық жағдайларды анықтауға және мұндай шешімге әсер етуі мүмкін ықтимал факторларды анықтауға көмектеседі.

Үшіншіден, өз-өзіне қол жұмсаған кәмелетке толмаған баланың отбасы мен жақындарына психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсету қажет. Өз-өзіне қол жұмсау трагедиясы жақын адамдарға қатты әсер етіп, алаңдаушылық, депрессия және басқа да психологиялық мәселелерге әкелуі мүмкін. Сондықтан кәмелетке толмағандардың отбасына кәсіби психологиялық көмек пен әлеуметтік қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы көмек пен қолдау көрсету маңызды.

Сондай-ақ, кәмелетке толмағандар арасындағы суицид проблемасы туралы халықты ағарту және хабардар ету қажеттілігі. Суицидке әкелетін ықтимал себептер мен факторлар туралы ақпаратты тарату ерте белгілерді анықтауға және мұндай жағдайлардың алдын алуға көмектеседі. Білім беру бағдарламалары, оқыту және халықты түсіндіру жұмыстары кәмелетке толмағандар арасындағы суицид проблемасы және оның алдын алу жолдары туралы хабардарлықты арттыруға бағытталуы керек [8, С.91].

Өз кезегінде, өз-өзіне қол жұмсау – қоғам бетпе-бет келуі мүмкін ең қайғылы және қайғылы жағдайлардың бірі. Кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауы ерекше күрделі мәселе, өйткені олар еліміздің болашағын көрсетеді. Қазақстан Республикасында бұл мәселені реттейтін және кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсау істеріне қатысы бар адамдарға жауапкершілікті белгілейтін заңдар бар.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сәйкес кәмелетке толмағанның өз-өзіне қол жұмсауы қылмыс деп танылады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 117-1-бабына сәйкес, «Кәмелетке толмағандардың өз-өзін өлтіруі» - он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны қарастырады [9, С.69]. Бұл кәмелетке толмағандарды өз-өзіне қол жұмсауға итермелейтін немесе көмектескен тұлғалар қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін дегенді білдіреді.

Алайда, жай ғана жаза тағайындау кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсау мәселесін шешпейді. Мұндай жағдайлардың алдын алуға бағытталған профилактикалық жұмыстарды жүргізу қажет. Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың суицидімен күресуге бағытталған түрлі бағдарламалар мен бастамалар бар.

Мысалы, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі балалар мен жасөспірімдер арасындағы суицидтік мінез-құлықтың алдын алу бағдарламаларын әзірлеп, жүзеге асырады. Бұл бағдарламалар ақпараттық науқандарды, мұғалімдер мен ата-аналарға арналған тренингтерді, эмоционалды қиындықтарға тап болған балалар мен жасөспірімдерге кеңес беруді қамтиды.

Сонымен қатар, кәмелетке толмағандардың психологиялық саулығына ықпал ететін жағдай жасау маңызды. Бұл белсенді демалыс пен спорт үшін инфрақұрылымды дамыту, балалар мен жасөспірімдер клубтарын құру, психологиялық қолдау мен кеңес алуға қолжетімділікті қамтуы мүмкін.

Дегенмен, кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауы көбінесе депрессия, зорлық-зомбылық немесе нашакорлық сияқты басқа да күрделі мәселелердің салдары болып табылатынын да ескерген жөн. Сондықтан алдын алу шараларымен қатар қоғамдағы осы мәселелермен күресті күшейту де маңызды [10, С.83].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауы күрделі мәселе болып табылады. Елдің қылмыстық кодексінде кәмелетке толмағандарды өз-өзіне қол жұмсауға итермелейтін немесе көмектескен адамдарға жаза қарастырылған. Дегенмен, жаза тағайындаумен қатар, мұндай жағдайлардың алдын алуға бағытталған профилактикалық жұмыстарды жүргізу қажет. Бұған ақпараттандыру науқандары, оқыту, кәмелетке толмағандардың психологиялық жағдайын жақсарту және суицидке әкелетін мәселелерді шешу кіреді.

Қазақстанда соңғы жылдардағы кәмелетке толмағандар арасындағы суицид статистикасы қатты алаңдатады. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика агенттігінің мәліметі бойынша 2019 жылы 10 мен 17 жас аралығындағы балалар мен жасөспірімдер арасындағы суицидтің саны 288 жағдайды құрады [11, С.71],[12, С.66]. Бұл сан өткен жылдармен салыстырғанда айтарлықтай өскенін көрсетеді және осы қайғылы оқиғалардың алдын алу үшін шұғыл шаралар қабылдау қажеттігін көрсетеді.

Осы тұрғыдан, бұл құбылыспен күресуде және кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтің алдын алуда Ішкі істер министрлігі маңызды рөл атқарады.

Ішкі істер министрлігі қолданатын негізгі стратегиялардың бірі - алдын алу және халықты хабардар ету [13, С.50]. Ішкі істер министрлігінің қызметкерлері кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтің себептері мен салдары туралы ақпараттандыруға бағытталған түрлі ақпараттық науқандар мен іс-шараларды өткізуде. Бұл мұғалімдерге, ата-аналарға және жастарға лекциялар, тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру, сондай-ақ ақпараттық материалдар мен басылымдарды әзірлеуді қамтуы мүмкін.

Тағы бір маңызды шара – кәмелетке толмағандардың мәселелерімен айналысатын мамандандырылған бөлімдер мен қызметтерді құру. Ішкі істер министрлігінде өз-өзіне қол жұмсау фактілерін тексеретін және мұндай жағдайлардың алдын алатын кәмелетке толмағандар істері жөніндегі департаменттер бар. Бұл мамандандырылған бөлімдер кәмелетке толмағандарға консультативтік және психологиялық қолдау көрсетеді, сонымен қатар мектептерде және басқа да оқу орындарында профилактикалық жұмыстарды жүргізеді.

Сонымен қатар, Ішкі істер министрлігі басқа да мемлекеттік органдармен және үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастықты нығайтуға ұмтылуда. Ол денсаулық сақтау министрлігімен, Білім және ғылым министрлігімен, сондай-ақ жастар бірлестіктерімен және басқа да ұйымдармен кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтің алдын алу бойынша бірлескен бағдарламалар мен жобаларды әзірлеп, жүзеге асыруда белсенді жұмыс істейді.

Министрліктің жұмысының маңызды аспектісі де депрессия немесе басқа да психикалық проблемалары бар кәмелетке толмағандарға психологиялық көмектің қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады. Ішкі істер министрлігі білікті көмек пен кеңес беру үшін медициналық мекемелермен және психологиялық мамандармен бірлесе жұмыс істейді. Қазақстанның Ішкі істер министрлігі кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауының алдын алу үшін кең ауқымды шараларды қолға алуда. Ол халықты ақпараттандыру, мамандандырылған қызметтерді құру, басқа мемлекеттік органдармен

бірлесіп жұмыс істеу және психологиялық көмектің қолжетімділігін қамтамасыз ету деңгейінде белсенді жұмыс істейді. Бұл шаралар кәмелетке толмағандар үшін қауіпсіз және қолайлы жағдай жасауға бағытталған және суицидтің қайғылы салдарын болдырмауға көмектеседі [14, С.49].

Кәмелетке толмағандар арасында өз-өзіне қол жұмсау фактілерінің көбеюінің бір себебі – жастардың психологиялық және эмоционалдық жағдайы. Заманауи қоғамдағы қарқынды өзгерістер, әлеуметтік және экономикалық мәселелер, отбасындағы тәртіпсіздіктер мен зорлық-зомбылық ауыр психикалық бұзылулар мен депрессияға әкелуі мүмкін, бұл өз кезегінде суицидке түрткі болуы мүмкін. Қолжетімді психологиялық қызметтердің жоқтығы және қоғамдастықтың қолдауының болмауы бұл мәселені одан сайын ушықтырады [15, С.76], [16, С.86], [17, С.68].

Қазақстанда кәмелетке толмағандардың суицидімен күресу үшін мемлекеттік деңгейде де, қоғамда да шараларды қамтитын кешенді көзқарас қажет. Ақпараттық науқандарды, психологиялық қолдау мен кеңес беруді қоса алғанда, балалар мен жасөспірімдер арасындағы суицидтің алдын алу бойынша бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру, сондай-ақ мұғалімдер мен медицина қызметкерлерін ықтимал қауіп белгілерін тануы үшін оқыту маңызды.

Мемлекет сондай-ақ барлық балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік жағдайы мен тұрғылықты жеріне қарамастан психологиялық көмектің қолжетімділігін қамтамасыз етуі тиіс. Білікті кадрлармен жабдықталған мемлекеттік психологиялық көмек орталықтарын құру, сондай-ақ мектеп психологтары мен кеңесшілер желісін дамыту суицидтің алдын алуға және қиын кезеңде жастарға қажетті қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Дегенмен, кәмелетке толмағандардың суицидімен күресу тек үкіметтің ғана емес, бүкіл қоғамның белсенді қатысуын талап етеді. Бұл мәселені шешу үшін отбасылар, мектептер, денсаулық сақтау қызметкерлері, үкіметтік емес ұйымдар мен БАҚ бірлесе жұмыс істеуі керек. Депрессия мен суицидтік ойлардың белгілері туралы, сондай-ақ қиыншылыққа тап болған адамдарға қалай көмек пен қолдау көрсету керектігі туралы ақпараттандыру науқандарын жүргізу маңызды.

Қазақстанда кәмелетке толмағандардың суицидімен күресу күрделі және көп қырлы міндет болып табылады. Ол үшін мемлекеттің, қоғамның, қоғамның әрбір мүшесінің бірлескен күш-жігері қажет. Барлық ресурстар мен білімді біріктіру арқылы ғана біз қайғылы суицидтердің алдын алып, Қазақстанда балалар мен жасөспірімдердің дамуы үшін қауіпсіз және қолайлы орта жасай аламыз [18, С.98] [19, С.59], [20, С.48].

Қорытындылай келе, өз-өзіне қол жұмсау – әлемдегі жастардың алдында тұрған күрделі мәселелердің бірі. Бұл жастардың, олардың отбасыларының және жалпы қоғамның өміріне жойқын әсер етеді. Қазақстан да бұдан тыс емес, кәмелетке толмағандардың суицидімен күресу мемлекет үшін басым бағыттардың біріне айналды. Кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауы – шұғыл назар аударуды және тиісті шараларды қажет ететін күрделі мәселе. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңында өзін-өзі өлтіруге итермелеу және оны жасауға жәрдемдесу үшін жауапкершілік көзделген, бұл балалар мен жасөспірімдердің өмірі мен денсаулығын қорғаудағы маңызды қадам болып табылады. Алайда, бұл проблемамен тиімді күресу үшін психологиялық қолдауды, білім беру бағдарламаларын, кәмелетке толмағандар арасындағы суицид проблемасы туралы халықтың хабардарлығын арттыруды, сондай-ақ балалар мен олардың ата-аналарына медициналық көмек пен консультациялардың қолжетімділігін арттыруды қамтитын кешенді шараларды әзірлеу қажет. Кәмелетке толмағандардың өз-өзіне қол жұмсауының алдын алуда, олардың өсіп-өркендеуіне қауіпсіз жағдай жасауда мемлекет, қоғамның, ата-ана мен мектептің бірлескен күш-жігері арқылы ғана айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдуллина Л. Роль родителей в предупреждении самоубийств несовершеннолетних. // Педагогика и психология безопасности. - 2018. -С.85-93

2. Абдуллина Л., & Кудашева, Г. Профилактика самоубийств среди несовершеннолетних в Казахстане: проблемы и перспективы. // Вестник Казахского государственного женского педагогического университета. - 2019. -С.56-61
3. Алтынбаев Р. Самоубийства несовершеннолетних: социально-правовой аспект. // Юридический журнал. - 2016. -С.77-82
4. Байжанова Г. Самоубийство несовершеннолетних как социальная проблема и задача правоохранительных органов. // Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. - 2017. -С.66-71
5. Батырханов А. Медико-правовые аспекты самоубийств несовершеннолетних. // Юрист. - 2015. -С.82-87
6. Габдуллина Г. Самоубийства несовершеннолетних: психологический анализ и профилактика. // Психология и психотехнологии. - 2017. -С.65-70
7. Гарифуллина З. Уголовно-правовая ответственность за подстрекательство к самоубийству несовершеннолетних. // Уголовное право. - 2018. -С.52-57
8. Доссалиева, А. Проблема самоубийств несовершеннолетних в Казахстане: социальные и психологические аспекты. // Сборник материалов международной научно-практической конференции. - 2019. -С.91-96
9. Исмагулов Р. Правовое регулирование самоубийств несовершеннолетних в Казахстане. // Право и политика. - 2016. -С.69-74
10. Касымов А. Самоубийства несовершеннолетних: причины и профилактика. // Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби. - 2018. -С.83-88
11. Кулмагамбетова А. Проблема самоубийств среди несовершеннолетних в Казахстане: социальный анализ. // Социология и социальные технологии. - 2017. -С.71-77
12. Мухамеджанова Г. Самоубийства несовершеннолетних: причины и профилактика. // Сборник материалов научно-практической конференции. - 2019. -С.66-72
13. Нурпеисов А. Уголовная ответственность за подстрекательство к самоубийству несовершеннолетних. // Юридический журнал. - 2017. -С.50-56
14. Рахимова А. Проблема самоубийств несовершеннолетних в Казахстане: социальные аспекты. // Социально-гуманитарные знания. - 2018. -С.49-55
15. Сериков А. Психологические аспекты самоубийств несовершеннолетних и их профилактика. // Психология и психотерапия. - 2016. -С.76-81
16. Токтаганова Г. Проблема самоубийств среди несовершеннолетних в Казахстане: социальный анализ. // Сборник материалов научно-практической конференции. - 2017. -С.86-91
17. Уразалина З. Самоубийства несовершеннолетних в Казахстане: причины и меры профилактики. // Вестник Казахского государственного университета имени Шакарима. - 2019. -С.68-73
18. Федотова О. Уголовно-правовая защита прав и интересов несовершеннолетних при подстрекательстве к самоубийству. // Вестник Российского университета дружбы народов. - 2018. -С.98-103
19. Хабибуллина Н. Психологические аспекты самоубийств несовершеннолетних и их профилактика. // Психологическая наука и образование. - 2016. -С.59-64
20. Шарафутдинов Р. Проблема самоубийств среди несовершеннолетних в Казахстане: социальные и психологические аспекты. // Сборник материалов международной научно-практической конференции. - 2017. -С.48-53